

МВС УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МИНА ВОЛОДИМИР ВАЛЕНТИНОВИЧ

УДК 340.12

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ
МЕТИ ПОКАРАННЯ**

Спеціальність: 12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Гришук Віктор Климович,
Навчально-науковий інститут
права, психології та економіки
Львівського державного університету
внутрішніх справ, директор.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Максимов Сергій Іванович,
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
професор кафедри філософії;

кандидат юридичних наук
Гураленко Наталія Анатоліївна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться «8» грудня 2011 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «7» листопада 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Необхідність філософсько-правового осмислення мети покарання зумовлена потребою вирішення у сучасних умовах актуальних завдань у рамках вироблення теоретичних основ політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні, удосконалення КК України, об'єктивації сучасної європейської гуманістичної складової у правозастосовній практиці та законодавчій діяльності, реалізації інноваційних підходів у сфері кримінально-правової протидії злочинності, що стратегічно пов'язано із забезпеченням національної безпеки.

У сучасній філософії права відсутні спеціальні комплексні дослідження, присвячені осмисленню мети покарання крізь призму філософсько-правових доктрин. Нині постала нагальна необхідність заповнити цю прогалину, оскільки в умовах впровадження верховенства права, що здійснюється в контексті забезпечення національної безпеки, актуалізується потреба посилення такої філософсько-правової складової, яка працювала б на запобігання неправовому формулюванню й тлумаченню закону, посилювала б захист базової цінності – прав та свобод людини і громадянина, сприяла б урахуванню гуманістичних засад у процесі формування політики боротьби зі злочинністю і такій реалізації кримінально-правової протидії злочинності, яка відповідала б сучасним інтересам розвитку суспільства й держави, принципам права та Конституції України.

Філософсько-правовий аспект наукового дослідження полягає в осмисленні мети покарання на тлі становлення і розвитку філософсько-правової думки, в контексті різноманіття інтерпретацій мети покарання, з урахуванням історичних особливостей еволюції правової думки, соціокультурних тенденцій розвитку права, з орієнтуванням на здобутки філософії права як підґрунтя сучасних філософсько-правових концепцій осмислення мети покарання та з цільовою установкою на розв'язання філософсько-правової проблеми узгодження складових поняття мети покарання з базовими загальнолюдськими гуманістичними цінностями.

Проблема узгодження складових мети покарання з гуманістичними цінностями має системний характер. Її розв'язання щільно пов'язане з вирішенням комплексу проблем, що стосуються змісту поняття «мета покарання». Перш за все – це питання щодо того, чи являє собою кара складову мети покарання і в цьому контексті – якою мірою вона узгоджується з концептом гуманізму. Потреба розв'язання цієї проблеми спонукає до осмислення кари у полі філософсько-правової гуманістичної доктрини. По-друге, в умовах, коли в європейському гуманітарному просторі відбуваються процеси подальшої демократизації та гуманізації, нагальною стає потреба дати відповідь на наступне запитання: чи доцільно вважати складовою мети покарання такий елемент, як «виправлення засуджених»? Адже одним з

аргументів на користь відмови від виправлення як однієї зі складових мети покарання слугує те, що воно, начебто, не відповідає гуманістичним стандартам. Для того щоб дати відповідь на сформульоване запитання, необхідно дослідити це поняття крізь призму філософсько-правових гуманістичних вчень.

По-третє, в умовах розбудови правової держави, в якій пріоритетна роль належить праву як мірилу свободи, що ґрунтується на принципах демократичності, рівності, гуманізму, справедливості та гідності людини, особливої ваги набуває з'ясування того, чи можна вважати складовою мети покарання відновлення соціальної справедливості.

Мета покарання головним чином досліджувалася фахівцями з кримінального та кримінально-виконавчого права – крізь призму проблематики кримінальної відповідальності, проблеми змісту та суті покарання, його ознак, призначення, механізмів дії та у полі проблематики, що стосується кримінально-виконавчої політики (Марк Ансель, Ю.М. Антонян, М.О. Беляєв, Ю.В. Бишевський, І.М. Васильєв, С.А. Велієв, М.Г. Вербенський, Г.С. Гаверов, І.М. Гальперін, А.А. Герцензон, Д.С. Дядькін, В.І. Зубкова, І.І. Карпець, Ганс Кельзен, В.С. Комісаров, Н. Крісті, В.М. Кудрявцев, С.І. Курганов, Пітер Лейленд, М.Д. Лисов, С.Ф. Мілюков, О.Ф. Міцкевич, І.С. Ной, Є.Б. Пашуканіс, С.В. Полубінська, Алан Сіммонз, О.В. Старков, П.І. Стучка, О.Ф. Сундурова, Марк Тунік, В.Л. Чубарев, М.Д. Шаргородський та ін.).

З-посеред українських фахівців у зазначених галузях окресленим питанням приділяли увагу В.І. Антипов, Л.В. Багрій-Шахматов, М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Я.М. Брайнін, Ф.Г. Бурчак, В.О. Гацелюк, Л.С. Горбач, В.К. Грищук, В.Г. Гриценко, Н.О. Гуторова, О.В. Дашенко, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, А.Ф. Зелінський, Б.О. Кирись, М.Й. Коржанський, В.А. Клименко, О.Г. Колб, Ю.Ю. Коломієць, О.М. Костенко, І.В. Красницький, П.С. Матишевський, В.О. Меркулова, П.П. Михайленко, Л.О. Мостепанюк, В.О. Навроцький, М.В. Палій, М.І. Панов, Ю.А. Пономаренко, В.В. Скибицький, В.П. Тихий, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун, С.С. Яценко та ін.

Мета покарання досліджувалася у процесі осмислення генези та здійснення історико-правового аналізу «покарання», з позицій порівняльного правознавства, крізь призму глобальних проблем та провідних тенденцій сучасності (Джон Брігс, Б.М. Головкін, І.С. Власов, Л.Ю. Гривняк, І. Грозовський, Н.В. Єфремова, Г.В. Журбелюк, О.В. Зайчук, Є.О. Климчук, О.Л. Копиленко, А.С. Політова, А.В. Резніков, О.В. Синєокий, Т.І. Слуцька, Л.Р. Сюкіяйнен, П.В. Тепляшин, Є.В. Шаломєєва, Х.Б. Шейнін, Ю.С. Шемшученко, О.І. Шинальський).

У філософії права ХХ – поч. ХХІ ст. мета покарання головним чином досліджувалася у розрізі проблематики взаємовідносин людини і суспільства, крізь призму антропологічного підходу до права. Мета покарання

осмислювалася в контексті проблематики свободи волі, екзистенційної ситуації, права покарання, генези інституту покарання, гармонізації сучасного права, гуманізації законодавства, створення єдиного гуманітарного простору (Хуго Бедо, Ямес Бохман, Дейдре Голаш, Пабло Грейф, Антоні Даф, Девід Корнвел, Девід Крокер, Мет Мейтрейвез, Джон Кросбі, В.С. Нерсесянц, Ю.Є. Пермяков, Е.А. Поздняков, Арон Раппапорт, Поль Рікер, Карлос Переда, Філіп Сміт та ін.).

В українській філософії права до цих проблем зверталися В.А. Бачинін, Н.А. Гураленко, Г.В. Єпур, М.В. Костицький, В.А. Личковах, М.В. Лубська, С.І. Максимов, В.М. Махінчук, Н.Ю. Мельничук, П.М. Рабінович, С.С. Сливка, Я.І. Соловій, І.В. Шульга, О.М. Яремко та ін.

Однак попри існування величезної кількості досліджень, присвячених «покаранню», залишилися дослідницькі ділянки, що потребують подальшого наукового опрацювання. Зокрема, складові мети покарання не зазнали філософсько-правового системного осмислення, не відбулося їхнього узгодження з філософсько-правовими гуманістичними цінностями.

Очевидним є те, що питання, пов'язані зі змістовим наповненням мети покарання, як такі, що мають системний характер і потребують узагальнень, базованих на дослідженні історико-філософських, теологічних, кримінально-правових та історико-правових джерел, доцільно осмислювати у філософсько-правовому вимірі. На користь філософсько-правового підходу до поняття мети покарання свідчить й те, що проблематика мети покарання включає у себе низку проблем, які можна розв'язати лише шляхом філософсько-правового осмислення права в контексті філософії справедливості та в координатах європейських стандартів демократичного розвитку.

Актуальність тематики, яка в умовах побудови правової держави й впровадження верховенства права набула філософсько-правового характеру, її значимість для вирішення питань, пов'язаних з національною безпекою (особливо в ділянці забезпечення балансу інтересів суспільства, особи і держави), а також відсутність спеціального монографічного філософсько-правового дослідження мети покарання в контексті гуманістичних цінностей зумовили вибір напряму дослідження з акцентуванням на розв'язанні проблеми змістового наповнення мети покарання та узгодження її складових з філософсько-правовими гуманістичними цінностями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження здійснене відповідно до «Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років», затверджених Наказом МВС України від 29.07.2010 р. № 347, а також у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є виявлення особливостей поетапного становлення філософсько-правового змістового розуміння мети покарання та узгодження її складових із філософсько-правовими гуманістичними цінностями.

Для досягнення цієї мети ставились такі задачі:

- виявити ступінь наукової дослідженості проблеми, сформулювати теоретичне підґрунтя та окреслити джерельну базу дослідження;
- дослідити характер розуміння мети покарання філософами Античності;
- виявити специфіку підходу до розуміння мети покарання у добу Середньовіччя;
- визначити особливості розуміння мети покарання у добу Відродження та епоху Просвітництва;
- виявити тенденції в розумінні мети покарання в контексті філософсько-правових теорій;
- здійснити системний аналіз складових мети покарання щодо їхнього узгодження із сучасними філософсько-правовими гуманістичними цінностями;
- обґрунтувати теоретичні положення, спрямовані на подальший розвиток гуманістичної парадигми розуміння та об'єктивації мети покарання.

Об'єктом дослідження є доктринальна еволюція вчення про покарання.

Предметом дослідження є філософсько-правове розуміння мети покарання.

Джерельною базою дисертації є монографічна та інша спеціальна література, а також кримінальні кодекси України та низки зарубіжних держав.

Методи дослідження були обрані відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета.

Методологічну основу складають положення доктрини філософії права, вироблені на основі теорії відображення та теорії пізнання, а також методології системного аналізу.

У процесі дослідження генези покарання ми вдавалися до використання діалектичного методу, опираючись на принципи об'єктивності, конкретності, детермінізму, всезагального взаємозв'язку та взаємозалежності.

З-посеред наукових методів пріоритет належить герменевтиці як такій, що забезпечує адекватне тлумачення світоглядних трактувань мети покарання філософами різних епох.

В основу дисертаційного дослідження покладено також історико-порівняльний та порівняльно-правовий методи, що використовувалися з метою виявлення загального, подібного та відмінного у теоретичних і законодавчих визначеннях поняття покарання та його мети у світовій науковій діяльності та законодавчій практиці.

У процесі дослідження системи філософсько-правових та законодавчих джерел, вивчаючи кожен з внутрішньосистемних елементів окремо у межах єдиного цілого, застосовано метод аналізу. З метою встановлення

взаємозв'язків, виявлення закономірностей застосовано метод синтезу. Осмислюючи отриману інформацію, зверталися до методу індукції, за допомогою якого формулювали висновки щодо складових мети покарання.

Комплексне застосування окреслених методів дало можливість сформулювати низку нових, а також таких, що наділені істотними ознаками новизни, наукових положень та пропозицій.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що воно є першим в Україні спеціальним філософсько-правовим дослідженням розуміння мети покарання з акцентуванням на розв'язанні проблеми кореляції складових мети покарання з гуманістичними цінностями. У проведеному дослідженні обґрунтовано і сформульовано положення та висновки, які є новими для філософії права і науки кримінального права або такими, що наділені істотними ознаками новизни.

Найбільш вагомими з числа теоретичних положень, рекомендацій, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, є наступні:

вперше:

– виявлено, що основною особливістю поетапного становлення філософсько-правового розуміння мети покарання є наявність духовного гуманістичного стержня. Попри те, що у різні історичні періоди, у різних філософсько-правових та кримінально-правових наукових школах розуміння мети покарання характеризувалося специфічними проявами, в онтологічному, антропологічному та аксіологічному вимірах домінував гуманістичний концепт. Хоча в історичній вертикалі філософсько-правове розуміння мети покарання не завжди адекватно опредмечувалося у законодавчій та правозастосувальній сферах, у теоретичній площині превалував гуманістичний вектор;

– обґрунтовано, що в сучасних умовах демократизації та посилення гуманістичних тенденцій складові мети покарання необхідно розглядати не лише як такі, що узгоджуються у системному вимірі як внутрішньосистемні елементи мети покарання, а й як такі, що співвідносяться зі стандартами демократичного розвитку. У цьому контексті доведено, що поняття кари узгоджуватиметься з європейськими гуманістичними цінностями, якщо осмислюватиметься й об'єктивуватиметься на засадах демократичності, справедливості, рівності громадян перед законом, не матиме на меті завдання фізичних страждань та націлюватиметься на відновлення справедливості, виправлення злочинця й запобігання вчиненню нових злочинів. Поняття «виправлення» узгоджуватиметься із сучасним європейським філософсько-правовим гуманістичним концептом розвитку суспільних процесів, якщо в об'єктивативній площині процес виправлення відбуватиметься у гуманістичному полі й не створюватиме насилля над внутрішнім світом людини. Запобігання вчиненню нових злочинів корелюватиме з гуманістичною доктриною, якщо здійснюватиметься не на засадах залякування, а шляхом

упровадження у суспільну свідомість принципу невідворотності покарання через його практичну об'єктивацію;

– доведено, що в історичній вертикалі у філософсько-правовому розумінні мети покарання наявною була стійка традиція зарахування до складових мети покарання такого поняття, як відновлення справедливості. У зв'язку з цим запропоновано ввести це поняття у визначення мети покарання;

– досліджено розуміння мети покарання крізь призму антропосоціоцентризму, що уможливило б світоглядне філософсько-правове обґрунтування необхідності врахування в розумінні поняття «мета покарання» потреби забезпечення балансу інтересів особи, суспільства та держави, їхнього взаємної відповідальності;

удосконалено:

– теоретичні підходи до розуміння поняття мети покарання; за результатами дослідження поняття «покарання» в контексті філософсько-правової гуманістичної доктрини крізь призму історичного досвіду концепту справедливості пропонується наступне визначення мети покарання: «покарання є не лише карою, а й має на меті виправлення засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також відновлення справедливості»;

– методологію дослідження співвіднесення складових мети покарання як елементів, узгоджених між собою у системному вимірі;

– наукові ідеї щодо апелювання у практичній сфері до змістового наповнення мети покарання, основою якої є філософсько-правова гуманістична доктрина;

дістали подальший розвиток:

– методологія дослідження «кари»: запропоновано розглядати її у системному вимірі – як внутрішньосистемний елемент категорії «покарання» та, залежно від обставин, специфіки соціально-економічних умов, особливостей націопсихології, ментальності тощо, як внутрішньосистемний елемент «мети покарання»;

– положення про гуманістичний концепт як такий, що може виступати засобом узгодження, співвіднесення складових мети покарання та їхньої відповідності сучасним філософсько-правовим гуманістичним цінностям.

У результаті дослідження обґрунтовано пропозицію щодо вдосконалення визначення поняття покарання та його мети.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення можуть бути використані:

– в галузі науково-дослідної діяльності як підґрунтя для подальшого дослідження поняття покарання та його мети; у сфері розробки теоретичних основ політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні; для вироблення роз'яснень практики застосування законодавства про відповідальність;

– у правотворчій діяльності – для внесення відповідних змін та доповнень до чинного КК України, що стосується визначення поняття покарання та його мети;

– у навчальному процесі – у підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників, методичних матеріалів, у викладанні курсу «Філософія права», «Історія держави і права», «Кримінальне право»;

– у системі професійного підвищення кваліфікації викладацького складу. На користь практичного значення викладених у дослідженні висновків і пропозицій свідчить те, що вони використовуються у процесі підвищення кваліфікаційного рівня викладачів університету, що засвідчено відповідним актом впровадження № 51 від 9 вересня 2011 року (додаток А).

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права, міжкафедральному семінарі кафедри філософії та політології і кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ. Теоретичні положення та висновки дисертації були апробовані на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема:

– Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення» (Івано-Франківськ, 25–26 лютого 2011 р.);

– Міжрегіональному круглому столі «Проблеми юридичної науки: філософський, теоретичний та історичний аспекти» (Львів, 14 квітня 2011 р.);

– III Міжнародній науковій конференції «Компаративістські читання» (Львів, 29–30 квітня 2011 р.);

– Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України» (Луганськ, 20–21 травня 2011р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у чотирьох наукових статтях, які опубліковано у фахових виданнях з юридичних наук, а також у чотирьох тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, чотирнадцяти підрозділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел (324 використаних джерела) та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 210 сторінок, з них основний текст – 175 сторінок, список використаних джерел – 33 сторінки, один додаток – 2 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано стан дослідження проблеми, на розв'язання якої спрямовується науковий пошук,

зазначено зв'язок роботи з науковими планами, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його наукову новизну та положення, винесені на захист.

Розділ 1 «Стан дослідження філософсько-правових проблем мети покарання в науковій літературі» присвячено огляду та історично-порівняльній аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, в якій порушені питання щодо мети покарання. За результатами аналізу виявлено дослідницькі ділянки, які потребують наукового опрацювання. Огляд кримінально-правової, філософсько-правової та історико-правової літератури засвідчив одностайне визнання науковцями того, що «кара» і «покарання» не тотожні поняття, а саме – «покарання» містить у собі не лише «кару», а й інші елементи. Однак окремі автори вважають «кару» якістю або ж елементом чи ознакою покарання, інші – складовою мети покарання або проміжною ціллю, через яку досягаються мета виправлення злочинця чи запобігання іншим злочинам. Не усі дослідники визнають те, що складовою мети покарання є виправлення. Одні заперечують виправлення як складову мети покарання, аргументуючи це тим, що злочинця взагалі неможливо виправити, інші – тим, що наявна пенітенціарна система не спроможна забезпечити процес виправлення. Дискусійними залишається й питання, пов'язане із такою складовою мети покарання, як запобігання вчиненню злочинів, зокрема щодо того, чи загальна превенція стосується усіх громадян, чи лише «ненадійних осіб», «потенційних злочинців» тощо.

Невирішеною залишається й проблема узгодження складових мети покарання з гуманістичними цінностями.

У зв'язку з цим виникла потреба виокремлення філософсько-правового розуміння мети покарання на тлі історії світової філософсько-правової думки, в контексті різноманіття філософських інтерпретацій смислу й призначення права, з урахуванням соціокультурних тенденцій розвитку права та специфіки історичних парадигми філософії права з акцентуванням на розв'язанні проблеми змістового наповнення складових мети покарання та їхньої співвіднесеності з філософсько-правовими гуманістичними цінностями.

Розділ 2 «Філософсько-правовий аспект еволюції поняття «мета покарання» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «*Антична доктрина мети покарання*» досліджено специфіку розуміння мети покарання у добу Античності. Зокрема, виявлено, що у цей період мета покарання осмислювалася дуалістично – крізь призму природного і позитивного права. Мета покарання здебільшого розумілася як така, що має своїми складовими кару, відновлення справедливості, запобігання вчиненню нових злочинів та виправлення злочинця. В онтологічному вимірі кара, осмислювана в контексті «писаного» права, трактувалася як така, що реалізується у земній реальності, натомість кара за божественним правом

тлумачилася як акт, що має місце не лише у земному, а й у потойбічному бутті. В аксіологічному вимірі домінантним виступало осмислення мети покарання крізь призму концепту справедливості як базової складової ціннісних основ права.

У підрозділі 2.2 *«Теоцентричні концепції мети покарання»* виявлено особливості розуміння мети покарання філософами й теологами епохи Середньовіччя. Встановлено, що мета покарання трактувалася як така, що містить у собі не лише кару, а й полягає у виправленні злочинця та запобіганні вчиненню нових злочинів. У контексті природного та Божого права кара розумілася як кара Бога, що в тому числі включає у себе й внутрішні страждання та муки совісті. В аксіологічному вимірі покарання осмислювалося у контексті проблематики узгодження Божого провидіння й свободи волі як однієї з найбільших цінностей, даної людині Богом. Покарання розумілося як кара за неправильно здійснений людиною вибір, що скерована на її виправлення та убезпечення від здійснення хибного вибору у майбутньому. Специфіка потрактування виправлення полягала у тому, що воно розглядалося як таке, яке уможливується через духовне очищення, зцілювання грішної душі, покаяння.

У підрозділі 2.3 *«Ренесансне осмислення мети покарання»* проаналізовано філософсько-правове розуміння мети покарання представниками Відродження. Доведено, що мета покарання осмислювалася з антропоцентричних позицій. Поряд з такими складовими мети покарання, як виправлення та відновлення справедливості, акцент здійснювався на запобіганні вчиненню злочинів.

У підрозділі 2.4 *«Мета покарання у філософії права XVII–XVIII ст.»*

На підставі аналізу філософсько-правових джерел доведено, що у цей період покарання трактувалося в контексті як природного, так і позитивного права, із такими складовими, як кара, виправлення, відновлення справедливості, запобігання вчиненню злочинів. В аксіологічному вимірі кара осмислювалася в контексті таких базових цінностей як справедливість та свобода у розумінні засобу забезпечення можливості для громадян вільно жити в межах державних законів. В антропологічному вимірі акцент здійснювався на запобіганні вчиненню злочинів як складовій мети покарання, що співвідносилося з превентивним обстоюванням гідності та безпеки громадян.

У підсумку підкреслено, що у добу Античності, період Середньовіччя, епоху Відродження та Просвітництва трактування мети покарання мало виразні світоглядні та аксіологічні особливості. Однак спільним у філософсько-правовому розумінні покарання було те, що воно не зводилося лише до карі, а осмислювалося як таке, що має на меті відновлення справедливості, запобігання вчиненню злочинів та виправлення злочинця. Попри неадекватну об'єктивізацію філософських гуманістичних доктрин у законодавчій площині та у правозастосуванні, основою філософсько-правового розуміння мети покарання залишався гуманістичний концепт.

Розділ 3 «Мета покарання в контексті філософсько-правових теорій»

складається з трьох підрозділів, у яких мета покарання досліджується крізь призму теорій права на покарання, в контексті базових постулатів провідних наукових шкіл.

У підрозділі 3.1 «Мета покарання крізь призму філософсько-правових теорій права на покарання» на підставі аналізу філософсько-правових та кримінально-правових джерел доведено, що мету покарання доцільно розглядати у рамках теорій, які визнають право держави карати. У контексті абсолютних теорій покарання співвідноситься з карою, яка тлумачиться або як його мета, або як його сутність. У полі теорій відносних покарання виступає як кара, а складовими мети покарання здебільшого вважаються запобігання вчиненню злочинів як засудженням, так і іншими особами, виправлення засудженого, відновлення справедливості з метою захисту суспільства, захисту правопорядку тощо.

У підрозділі 3.2 «Мета покарання у доктринах наукових шкіл кримінального права» осмислюється потрактування мети покарання представниками класичної, антропологічної та соціологічної наукових шкіл кримінального права. Проаналізований матеріал дав підстави стверджувати, що, попри існування найрізноманітніших концепцій, у теоретичному просторі виокремився спільний концепт, який дає підстави стверджувати, що, попри приналежність до тієї чи іншої школи, дослідники, апелюючи до проблематики покарання, базувались на гуманістичних засадах.

У висновку констатовано, що у питаннях, пов'язаних із теоретичними засадами наукових кримінально-правових шкіл, течій тощо необхідно апелювати до інтегральної філософсько-правової консенсусної позиції, яка, заперечуючи крайнощі, схиляється до використання у теоретичній сфері та практичній діяльності усіх позитивних рис (які стосуються індивідуалізації покарання, соціальних обставин, осудності, забезпечення балансу інтересів суспільства, держави й особи, посилення превентивної діяльності тощо) з одночасним обстоюванням базових засад інституту покарання.

У підрозділі 3.3 «Мета покарання крізь призму доктрини гуманізму» здійснюється узгодження складових мети покарання з філософсько-правовими гуманістичними цінностями. Наголошується на тому, що в умовах створення загальноєвропейської правозахисної системи, формування загальноєвропейського наукового простору, в контексті потреби розв'язання низки актуальних проблем у сфері формування політики боротьби зі злочинністю та кримінально-правової протидії злочинності в Україні, доцільно осмислювати мету покарання, беручи за основу гуманістичний концепт.

ВИСНОВКИ

Актуальність сформульованої проблеми повністю підтвердилась у ході проведеного наукового дослідження. Вивчення філософсько-правових джерел, монографічної та іншої літератури, чинного кримінального законодавства України, кримінальних кодексів інших держав та практики їхнього застосування дозволило у рамках теми дослідження зробити наступні висновки.

1. Незважаючи на достатньо високий рівень теоретичної розробки проблематики змістового наповнення категорії «покарання», чимало теоретичних питань, які стосуються змісту поняття «мета покарання», продовжують залишатися дискусійними або недостатньо дослідженими. По-перше, це питання щодо того, чи являє собою кара складову мети покарання і в цьому контексті – якою мірою вона узгоджується з концептом гуманізму. По-друге, на теоретичному рівні відкритим залишається питання щодо того, чи доцільно зараховувати до мети покарання такий елемент, як «виправлення засуджених». По-третє, не вирішено важливу проблему щодо того, чи є складовою мети покарання поняття відновлення соціальної справедливості. Ці питання потребують дослідження філософсько-правового розуміння мети покарання з урахуванням особливостей розвитку філософсько-правової думки та акцентуванням на розв'язанні проблеми узгодження складових мети покарання з базовими гуманістичними цінностями.

2. Дослідження філософсько-правових джерел Античності дозволило встановити, що у цю добу, незалежно від того, чи покарання осмислювалося як результат порушення «писаного» закону, чи як таке, що настає внаслідок переступу природного права, трактувалося не лише як кара, а й як спосіб, що має на меті відновлення справедливості, запобігання вчиненню нових злочинів та виправлення «виправного» (тобто такого, що надається до виправлення) злочинця. В онтологічному вимірі покарання, осмислюване в контексті позитивного права, трактувалося як таке, що реалізується у земній реальності, а покарання в контексті божественного права тлумачилося як явище, що може відбуватися не лише у земній реальності, а й у потойбіччі, трактованому як специфічний спосіб буття.

3. У добу Середньовіччя мета покарання осмислювалася крізь призму теоцентризму. Аксиологічний акцент здійснювався на такій домінантній у релігійному світогляді цінності, як дана Богом свобода вибору. У цьому контексті переважало визнання триєдиної мети покарання як кари, скерованої на виправлення злочинця та застереження інших «слабодухих людей» від учинення злочинів. Під виправленням малося на увазі духовне очищення та зцілювання грішної душі через покаяння.

4. У період Відродження та добу Просвітництва мета покарання осмислювалася в антропологічному вимірі, на засадах визнання природних прав людини, її гідності та права на свободу вибору. Кара трактувалася як

відплата, що не лише задовольняє антропне (індивідуальне та суспільне) почуття справедливості, а й забезпечує існування в державі свободи як такої, що являє собою правову реалізацію природного права на свободу. Мета покарання головним чином розумілася як така, що має своїми складовими запобігання вчиненню злочинів, відновлення справедливості і, за можливістю – виправлення злочинців.

5. Результати дослідження філософсько-правового розуміння мети покарання представниками різних наукових шкіл дають підстави стверджувати, що, хоча дослідники по-різному трактували покарання і його мету, провідна тенденція полягала у гуманістичному скеруванні правової думки. Філософсько-правове розуміння мети покарання не завжди адекватно опредмечувалось у законодавчій та правозастосовній сферах, у теоретичній площині домінував об'єднувальний духовний стержень і чітко виокремлювався гуманістичний вектор.

6. Системний аналіз складових мети покарання на предмет їх узгодження із сучасними філософсько-гуманістичними цінностями засвідчив, що на сучасному етапі складові мети покарання необхідно розглядати не лише як такі, що корелюють у системному вимірі (як внутрішньосистемні елементи мети покарання як підсистеми синтетичної категорії «покарання»), а й як такі, що повинні співвідноситися зі стандартами демократичного розвитку. Поняття «кара» доцільно осмислювати як одне зі складових мети покарання, якщо вона реалізується на засадах справедливості, рівності громадян перед законом, не має на меті завдання фізичних страждань або приниження людської гідності. Поняття «виправлення засудженого», як складова мети покарання, корелюватиме з європейським філософсько-правовим гуманістичним концептом, якщо виправлення не відбуватиметься у формі насилля над внутрішнім світом людини. Поняття «запобігання вчиненню нових злочинів», трактоване як одна з складових мети покарання, співвідноситиметься з філософсько-правовими гуманістичними засадами у тому випадку, якщо загальне запобігання вчиненню злочинів здійснюватиметься не через залякування, а шляхом упровадження у суспільну свідомість принципу невідворотності покарання.

7. Осмислення філософсько-правового розуміння мети покарання з урахуванням історичних особливостей філософії права як підґрунтя сучасних філософсько-правових концепцій, дало можливість обґрунтувати теоретичні положення, спрямовані на подальший розвиток гуманістичної парадигми розуміння та об'єктивації мети покарання. Очевидним є те, що мета покарання корелюватиме з інтегральним сегментом гуманізму, якщо у визначенні її складових апелювати до інтегрального праворозуміння, інтегрального антропосоціоцентризму та необхідності законодавчого й об'єктиваційного забезпечення у призначенні покарання. Цей аспект важливий і для процесу

удосконалення Кримінального кодексу України задля досягнення балансу інтересів особи, суспільства та держави, їхньої взаємної відповідальності.

Визнання однією зі складових мети покарання такого поняття, як «відновлення справедливості», має під собою історико-правове та філософсько-правове підґрунтя. У зв'язку з цим запропоновано ввести цей елемент у визначення поняття покарання: «Покарання є не лише карою, а й має на меті виправлення засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також відновлення соціальної справедливості».

Осмислення філософсько-правового розуміння мети покарання в історичній вертикалі дає підстави констатувати наявність гуманістичного вектора в контексті різноманіття вчень. Очевидним є те, що саме до гуманістичної засади належить звертатися й тепер – як такої, що в історичному вимірі засвідчила свою життєздатність та прогресивну цивілізаційну роль. Однак слід пам'ятати, що гуманістичний вектор, який протягом історії людства був теоретично сформований інтелектуальними зусиллями прогресивних мислителів багатьох країн, в об'єктиваційній сфері, у тих чи інших державах, у певні історичні періоди, нерідко втрачав свою міць, зневажався та знівельовувався. Ці історичні «уроки» скеровують до того, аби наголосити, що у сучасному світі, який, глобалізуючись та стрімко змінюючись, перш за все потребує духовної стабілізації, глибинна суть узгодження складових мети покарання з гуманістичними цінностями полягає в кореляції, яка лежить не лише у теоретичній площині, а й у практичній сфері, що потребує здійснення подальших наукових досліджень із вивчення характеру об'єктивації гуманістичних концепцій у законотворчості та у правозастосуванні.

Таким чином, проведене дисертаційне дослідження дало можливість заповнити низку прогалів у вітчизняній філософсько-правовій та кримінально-правовій науці, показало перспективність подальших філософсько-правових досліджень у царині осмислення понять та синтетичних категорій. Це дасть змогу сформулювати додаткові пропозиції щодо подальшого вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мина В.В. Філософсько-правовий аспект мети покарання в історико-правовому вимірі / В.В. Мина // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична: зб. наук. праць / гол. ред. О.К. Марін. – Вип. 2. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 467–477.

2. Мина В.В. Мета покарання у філософсько-правовому вимірі / В.В. Мина // Митна справа: Науково-аналітичний журнал з питань митної

справи та зовнішньоекономічної діяльності. – № 3 (75). – Ч. 2. – Львів, 2011. – С. 85–90.

3. Мина В.В. Наукові концепти мети покарання у працях представників наукових шкіл кримінального права: філософсько-правовий аспект / В.В. Мина // Митна справа: Науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності. – № 4 (76). – Ч. 2. – Львів, 2011. – С. 289–294.

4. Мина В.В. Виправлення засудженого як мета покарання крізь призму філософії права / В.В. Мина // Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. – № 2. – К., 2011. – С. 63–67.

5. Мина В.В. Покарання як засіб кримінальної політики через призму думки видатних європейських мислителів минулого / В.В. Мина // Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, 25-26 лютого 2011р.). – Ів.-Франківськ: Прик. НУ ім. В. Стефаника, 2011. – С. 149–151.

6. Мина В.В. Покарання та його мета у контексті філософії справедливості / В.В. Мина // Проблеми юридичної науки: філософський, теоретичний та історичний аспекти: матеріали міжрегіонального круглого столу (Львів, 14 квітня 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 129–132.

7. Мина В.В. Погляди європейських мислителів на покарання в історичній ретроспективі: порівняльний аспект / В.В. Мина // Проблеми теорії та історії держави і права: зб. статей / за ред. Ю.С. Шемшученка, О.К. Маріна, І.С. Гриценка; упоряд. О.В. Кресін, І.М. Ситар. – К.; Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 123–127.

8. Мина В.В. Поняття мети покарання у контексті процесу формування стандартів європейського гуманізму / В.В. Мина // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 20–21 травня 2011 р.) / редкол.: Г.Є. Болдарь, А.О. Данилевський, О.О. Дудоров та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – С. 321–324.

АНОТАЦІЯ

Мина В.В. Філософсько-правове розуміння мети покарання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2011.

Філософсько-правове розуміння мети покарання осмислено на тлі становлення і розвитку філософсько-правової думки, в контексті різних інтерпретацій мети покарання, з урахуванням історичних особливостей

еволюції правової думки та акцентуванням на розв'язанні проблеми узгодження складових мети покарання з базовими загальнолюдськими гуманістичними цінностями як такої, що її вирішення є важливим для напрацювання теоретичних основ політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні, удосконалення українського кримінального законодавства та практики його застосування в руслі європейських стандартів демократичного розвитку, реалізації інноваційних підходів у сфері кримінально-правової протидії злочинності, що стратегічно пов'язано із забезпеченням національної безпеки. Результати дослідження засвідчують необхідність узгодження складових мети покарання з гуманістичними цінностями не лише у теоретичній площині, а й у практичній сфері.

Ключові слова: покарання, мета покарання, складові мети покарання, кара, виправлення, попередження вчинення злочинів, відновлення соціальної справедливості, гуманістичні цінності.

АННОТАЦІЯ

Мына В.В. Философско-правовое понимание целей наказания. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел, Львов, 2011.

Философско-правовой аспект научного исследования состоит в осмыслении цели наказания на фоне эволюции философско-правовой мысли, в контексте разнообразия герменевтических интерпретаций, с учетом исторических особенностей, социокультурных тенденций развития права и целевой установкой на решение философско-правовой проблемы согласования целей наказания с базовыми общечеловеческими гуманистическими ценностями, что важно для разработки теоретических основ политики в области борьбы с преступностью в Украине, усовершенствования украинского уголовного законодательства и практики его применения в координатах европейских стандартов демократического развития, реализации инновационных подходов в области уголовно-правового противодействия преступности, стратегически нацеленных на содействие обеспечению национальной безопасности.

Результаты исследования философско-правового понимания целей наказания представителями разных научных школ дают основания утверждать, что, хотя ученые по-разному объясняли наказание и его цель, ведущая тенденция состояла в гуманистической направленности их мысли. Доказано, что главной особенностью поэтапного становления философско-правового понимания цели наказания является существование духовного

гуманистического стержня. Несмотря на то, что в те или иные историко-культурологические периоды, в разных философско-правовых и уголовно-правовых научных школах понимание цели наказания характеризовалось специфическими проявлениями, тем не менее в онтологическом, антропологическом и аксиологическом измерениях доминировал гуманистический концепт. И хотя в исторической вертикали философско-правовое понимание цели наказания не всегда адекватно объективировалось в законодательной и правоприменительной практике, в теоретической плоскости превалировал объединяющий духовный концепт и четко проявлялся гуманистический вектор, который на протяжении истории человечества был теоретически сформирован интеллектуальными усилиями прогрессивных мыслителей многих стран. Доказано, что в современных условиях демократизации и активизации гуманистических тенденций составные понятия «цель наказания» необходимо рассматривать не только как согласованные внутрисистемные компоненты цели наказания, но и как элементы, которые обязательно должны согласовываться со стандартами демократического развития. Корреляция понятия «кара» с европейскими гуманистическими ценностями возможна в том случае, если оно будет согласовываться с принципами демократичности, справедливости, равенства граждан перед законом при условии нацеленности на восстановление справедливости, исправление преступника и предупреждение преступлений. Понятие «исправление» согласовывается с современным европейским философско-правовым гуманистическим концептом развития общественных процессов в том случае, если в объективационной плоскости процесс исправления совершается в гуманистическом поле и не является насилием над личностью, внутренним миром человека. При этом общая превенция должна осуществляться, базируясь не на принципе запугивания, а на парадигме неотвратимости наказания. За результатами системного анализа философско-правовых первоисточников, их историко-сравнительного, историко-правового исследования и компаративистского сопоставления доказано, что в исторической вертикали философско-правовому видению целей наказания свойственна комплексность их восприятия. К содержанию понятия принадлежал в том числе и такой понятийный элемент как «восстановление справедливости». В связи с этим предложено ввести последний в определение цели наказания наравне с такими компонентами как исправление и предупреждение совершения преступлений преступником и другими личностями. Исследование цели наказания с точки зрения антропосоциоцентризма дало возможность обосновать позицию относительно того, что в процессе как философско-правового осмысления понятия «цель наказания», так и его практической реализации, следует исходить из понимания необходимости обеспечения баланса интересов личности, общества

и государства, их взаимной ответственности. Результаты исследования подтверждают необходимость согласования целей наказания с гуманистическими ценностями не только в теоретической плоскости, но и в законодательной и правоприменительной сферах.

Ключевые слова: наказание, цель наказания, составляющие цели наказания, кара, предупреждение совершения преступлений, исправление, восстановление социальной справедливости, гуманистические ценности.

ANNOTATION

Myra V. Philosophical and Legal Understanding of the Purpose of Punishment. – Manuscript rights reserved.

The thesis for the degree of the Candidate of law in specialty 12.00.12 – philosophy of law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2011.

The philosophical and legal understanding of the purpose of punishment is comprehended against the background of the evolution of the philosophical and legal thought, in the context of the diversity of interpretations of the purposes of punishment, taking into account historical features of the legal thought, and the emphasis on solving problem of coordination of components of the purpose of punishment with the basic universal humanistic values, as such, that its solution is important for elaborating theoretical foundations of policy in the fight against crime in Ukraine, improving the Ukrainian criminal law and its application in line with European standards for democratic development, carrying out innovative approaches in the field of criminal and legal counteraction to crimes that is strategically related to ensuring national security. The results of research have proved the necessity of coordination of components of the purpose of punishment and humanistic values not only in the theoretical area, but also in practice.

Key words: punishment, purpose of punishment, components of purpose of punishment, penalty, correction, crime prevention, restoration of social justice, humanistic values.

Підписано до друку 03.11.2011 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Зам. № 201.
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.